

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра екології та ботаніки

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
екології та ботаніки
В.Г. Скляр

В.Г. Скляр
" 11 " 06 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (СИЛАБУС)

БК 8. Природно-заповідна справа

Спеціальність: 242 *ТУРИЗМ*

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА: «ТУРИЗМ», ПЕРШИЙ (БАКАЛАВРСЬКИЙ)
РІВЕНЬ

Факультет: *Агротехнологій та природокористування*

2020 – 2021 навчальний рік

Робоча програма з *Природно-заповідної справи* для студентів спеціальності:
242 «Туризм».

Розробник: д. б. н., професор кафедри екології та ботаніки

Скляр В.Г. *В.Г. Скляр*

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри екології та ботаніки

Протокол від 11 червня 2020 року №17

Завідувач кафедри *В.Г. Скляр* (Скляр В.Г.)

Погоджено:

Гарант освітньої програми *О.М. Тихонова* (О.М. Тихонова)

Декан факультету *І.М. Коваленко* І.М. Коваленко

Методист відділу якості освіти,
ліцензування та акредитації

І.М. Таран *І.М. Таранчик*

Зареєстровано в електронній базі: дата: 25.06. 2020 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5,0	Галузь знань: 24 – Сфера обслуговування	Вибіркова	
Модулів – 2	Спеціальність: 242 «Туризм»	Рік підготовки:	
Змістових модулів: 2		2020-2021-й	
		Курс	
		2	
Загальна кількість годин - 150		Семестр	
		4-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,9 самостійної роботи студента - 4		Освітній ступінь: бакалавр	
		30 год.	
	Практичні, семінарські		
	44 год.		
	Лабораторні		
	-		
	Самостійна робота		
76 год.			
Індивідуальні завдання:			
Вид контролю: екзамен			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 49,3/50,7 (74/76)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: дисципліни «Заповідна справа» полягає в набутті теоретичних знань та практичних навичок щодо організації, планування й здійснення природоохоронної діяльності в Україні, в тому числі охороні діючих, створенні нових об'єктів природно-заповідного фонду та формуванні екологічної мережі України.

Завдання: полягає в тому, щоб навчити студента володіти теоретичними знаннями та практичними навичками з питань та положень, які необхідні для організації робіт що до створення та функціонування заповідних об'єктів різних категорій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

головні теоретичні положення та практику заповідної справи, а саме:

- сучасний стан заповідної справи в Україні та світі;
- класифікації територій та акваторій, що підлягають особливій охороні;
- статус, категорії та завдання об'єктів природно-заповідного фонду;
- характеристику екологічної та біологічної різноманітності, результати функціонування та світову роль природних заповідників, біосферних резерватів (заповідників), національних природних парків України;

вміти :

- дати оцінку конкретному об'єкту природно-заповідного фонду;
- оцінити стан заповідної справи у конкретній адміністративній одиниці та відобразити її роль в екологічній мережі України;
- оволодіти основними методами виділення та оцінки заповідних територій,

вивчити методи проведення екологічного моніторингу та створення Літопису природи;

- проводити науково-дослідну роботу на територіях та об'єктах ПЗФ, оцінювати та узагальнювати її результати;
- вести кадастр територій та об'єктів ПЗФ;
- організовувати відомчий та громадський контроль за додержанням режиму територій та об'єктів ПЗФ.

3. Програма навчальної дисципліни знаходиться на апробації

**затверджена кафедрою екології та ботаніки,
Протокол №17 від 11.06.2020 р.**

МОДУЛЬ 1. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні

Змістовий модуль 1. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні

Вступ.

Біорізноманіття та його значення. Роль заповідної справи у збереженні біорізноманіття.

Заповідна справа – пріоритет сучасної природоохоронної політики.

Мета, завдання, структура, об'єкт і методи навчальної дисципліни.

Стан заповідної справи в Україні та закордоном. Історія заповідної справи та перспективи її розвитку в Україні. Основні етапи розвитку заповідної справи: світогляд давніх українців як витoki природоохоронних знань; утилітарний етап заповідання; заповідна справа у незалежній Україні. Заповідна справа як всесвітня стратегія сталого розвитку.

Фундатори заповідної справи в Україні та світі. Головні українські природоохоронні школи. Чинні законодавчі та нормативні документи щодо заповідної справи: міжнародного, державного, регіонального, місцевого рівня.

Тема 1. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні.

Сучасна мережа заповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Управління природно-заповідним фондом. Екологічні основи формування системи природно-заповідного фонду. Позначення меж природно-заповідних територій та об'єктів на місцевості. Екологічні основи функціонування системи природно-заповідного фонду. Природоохоронний режим. Регуляція антропогенних навантажень. Заносні види та інфекційні інвазії як проблема територій та акваторій, що підлягають особливій охороні.

Склад служби охорони.

Ознайомлення з охороною охорони природних екосистем на прикладі об'єктів та територій природно-заповідного фонду різних категорій.

Тема 2. Практика заповідної справи та її втілення в Україні

Природно-заповідний фонд: визначення, форми власності, класифікація, виділення в природі, управління, громадський контроль. Природоохоронні об'єкти загальнодержавного, регіонального та місцевого значення.

Оцінка сучасної мережі природоохоронних об'єктів в Україні та головних підсумків їх діяльності за наступною схемою: ландшафтна та біологічна різноманітність, унікальність та репрезентативність екосистем, функціональний

поділ території, режим охорони. Перспективні території, запроектовані для створення природоохоронних об'єктів загальнодержавного, регіонального та місцевого значення.

Природні заповідники: Літопис природи – підсумковий документ щорічної діяльності природного заповідника; його структура та принципи Ведення. Складання літописів природи.

Різноманітність та характеристика різних категорій природно-заповідного фонду України:

Біосферні резервати (заповідники);

Національні природні парки;

Заказники;

Пам'ятки природи;

Регіональні ландшафтні парки;

Заповідні урочища;

Ботанічні сади;

Дендрологічні парки;

Зоологічні парки;

Парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва;

Природні об'єкти, території та акваторії, що підлягають особливій охороні поза межами природно-заповідного фонду, їх завдання та загальна екологічна роль в агроландшафті. Ознайомитись із порядком порушення та розгляду прохання про утворення й реєстрацію заповідного об'єкту.

МОДУЛЬ 2. Організаційно-правові засади заповідної справи

Змістовий модуль 2. Організаційно-правові засади заповідної справи

Тема 3. Економічне забезпечення організації і функціонування об'єктів природно-заповідного фонду

Власні кошти об'єктів ПЗФ. Екологічні фонди об'єктів ПЗФ. Податкові та інші пільги. Порядок створення й оголошення територій та об'єктів ПЗФ. Підготовка і подання клопотань. Порядок розгляду клопотань та прийняття рішень. Зміна меж та резервування територій для природно-заповідного фонду.

Менеджмент природоохоронних територій.

Державний кадастр ПЗФ. Зміст та порядок ведення кадастру. Форма 1 ДКПЗФ. Заповнення форми 1 ДКПЗФ. Міжнародне співробітництво в галузі охорони і використання територій та об'єктів ПЗФ.

Форми співробітництва. Міжнародні договори. Державний аудит природно-заповідного фонду.

Тема 4. Наукові засади заповідної справи і головні напрями наукових досліджень

Загальні питання організації наукових досліджень у заповідних об'єктах (заповідниках). Основні завдання та напрями науково-дослідної роботи на заповідних об'єктах. Рідкісність і унікальність навколишнього природного

середовища та наукові засади заповідної справи як теорії і практики організації, функціонування і збереження заповідних територій різних рангів. Головні напрями природоохоронних досліджень і природоохоронних дій (екологічний, заповідний, соціально-політичний, еколого-освітній, філософський і психологічний). Ознайомитись з флористичною рідкістю та унікальністю видів природо заповідних територій Сумщини. Ознайомитись з рідкісними та унікальними рослинними угрупованнями Сумщини, що занесені до Зеленої книги України.

Тема 5. Культурно-просвітницька функція заповідних об'єктів

Природоохоронна й екологічна освіта на базі територій та об'єктів ПЗФ. Законодавство про ПЗФ стосовно культурно-просвітницької функції заповідних об'єктів. Права громадян з питань використання територій та об'єктів ПЗФ. Наукова робота сторонніх організацій на територіях та об'єктах ПЗФ. Створення та функціонування музеїв природи в заповідних об'єктах. Закордонний досвід культурно-просвітницької роботи на територіях та об'єктах ПЗФ.

Тема 6. Організаційно-правові основи ведення заповідної справи в Україні

Основні нормативно-правові акти, які регламентують діяльність територій та об'єктів ПЗФ в Україні. Поняття про Європейську екологічну мережу. Закон України „Про Загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”. Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні. Керівні органи держави в галузі заповідної справи. Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ. Вивчення природно-заповідного фонду Сумської області загалом та її окремих адміністративних районів. Ознайомитись з основними екологічними коридорами Сумської області. Ознайомитись з балансом територій природних угідь різних районів Сумської області.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	Усь о- го	у тому числі					у сьог о	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р .		л	п	ла б	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
МОДУЛЬ 1. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні												
Змістовий модуль 1. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні												
Тема 1. Вступ.	8	2	-	-	-	6						
Тема 2. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні.	14		6	-	-	8						
Тема 3. Практика заповідної справи та її втілення в Україні	30	8	14	-	-	8						
Разом за змістовим модулем 1	52	10	20	-	-	22						
Разом за модуль 1	52	10	20	-	-	22						
Модуль 2. Організаційно-правові засади заповідної справи												
Змістовий модуль 2. Організаційно-правові засади заповідної справи												
Тема 4. Економічне забезпечення організації і функціонування об'єктів природно-заповідного фонду	12		4	-	-	8						
Тема 5. Наукові засади заповідної справи і головні напрями наукових досліджень	10		2	-	-	8						

Тема 6. Культурно-просвітницька функція заповідних об'єктів.	8	2		-	-	6						
Тема 7. Організаційно-правові основи ведення заповідної справи в Україні	8			-	-	8						
Разом за змістовим модулем 2	38	2	6	-	-	30						
Разом за модуль 2	38	2	6	-	-	30						
Усього годин	150	30	44			76						

5. Теми та план лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	<p>Тема 1. Вступ.</p> <p>1. Біорізноманіття та його значення</p> <p>2. Моральне ставлення до природи – вимога сьогодення.</p> <p>3. Зміст та визначення заповідної справи.</p> <p>4. Об'єкти заповідної справи.</p> <p>5. Наукові засади заповідної справи.</p>	2
	<p>Тема 4. Практика заповідної справи та її втілення в Україні</p> <p>1. Етапи створення територій природно-заповідного фонду</p> <p>2. Порядок узгодження.</p> <p>3. Процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду.</p> <p>4. Підготовка та подання клопотання про створення об'єкту ПЗФ.</p> <p>5. Процес погодження клопотання.</p>	2
	<p>Тема 5. Різноманітність та характеристика різних категорій природно-заповідного фонду України (1 частина)</p> <p>1. Категорії природно-заповідного фонду України.</p> <p>2. Природні заповідники.</p> <p>3. Біосферні заповідники.</p> <p>4. Національні природні парки.</p> <p>5. Регіональні ландшафтні парки.</p>	2

	<p>Тема 5. Різноманітність та характеристика різних категорій природно-заповідного фонду України (2 частина)</p> <p>1. Заказники. 2. Пам'ятки природи. 3. Заповідні урочища.</p>	2
	<p>Тема 5. Різноманітність та характеристика різних категорій природно-заповідного фонду України (3 частина)</p> <p>1. Ботанічні сади. 2. Дендрологічні парки. 3. Зоологічні парки. 4. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. 5. Екологічна мережа та її складові</p>	2
	<p>Тема 6. Культурно-просвітницька функція заповідних об'єктів</p> <p>1. Особливості формування освітньо-виховної діяльності на заповідних територіях. 2. Мета та компоненти освітньо-виховної діяльності організацій ПЗФ. 3. Методи та форми проведення освітньо-виховної діяльності. 4. Організаційні форми освітньо-виховної діяльності. 5. Методичне, матеріальне, фінансове забезпечення освітньо-виховної діяльності.</p>	2
	Разом	30

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Здійснення охорони природних екосистем на прикладі парку пам'ятки садово-паркового мистецтва Кияницький (частина 1)	3
2	Здійснення охорони природних екосистем на прикладі парку пам'ятки садово-паркового мистецтва Кияницький (частина 2)	3
3	Здійснення охорони природних екосистем на прикладі Деснянсько-Старогутського національного природного парку	3
4	Складання Літопису Природи (частина 1)	3
5	Складання Літопису Природи (частина 2)	3
6	Ведення державної кадастрової політики.	3
7	Заповнення форми 1 ДКПЗФ (частина 1)	3
8	Заповнення форми 1 ДКПЗФ (частина 2)	3

9	Заповнення форми 1 ДКПЗФ (частина 3)	3
10	Заповнення форми 1 ДКПЗФ (частина 4)	3
11	Ознайомись із порядком подання та розгляду клопотання про утворення й реєстрацію заповідного об'єкту (на прикладі заказника «Банний Яр» Сумської області).	3
12	Ознайомитись з флористичною рідкістю та унікальністю видів природо заповідних територій Сумщини	3
13	Вивчення природно-заповідного фонду Сумської області.	8
	Разом	44

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Вступ.	10
2	Тема 2. Організація заповідної справи та її розвиток в Україні.	10
3	Тема 3. Практика заповідної справи та її втілення в Україні	10
4	Тема 4. Економічне забезпечення організації і функціонування об'єктів природно-заповідного фонду	10
5	Тема 5. Наукові засади заповідної справи і головні напрями наукових досліджень	10
6	Тема 6. Культурно-просвітницька функція заповідних об'єктів.	10
7	Тема 7. Організаційно-правові основи ведення заповідної справи в Україні	16
	Разом	76

8. Методи навчання

1. Методи навчання за джерелом знань:

1.1. **Словесні:** розповідь, пояснення, бесіда (евристична і репродуктивна), лекція, інструктаж, робота з книгою (читання, переказ, виписування, складання плану, рецензування, конспектування, виготовлення таблиць, графіків, опорних конспектів тощо).

1.2. **Наочні:** демонстрація, ілюстрація, спостереження.

1.3. **Практичні:** практична робота, вправа, виробничо-практичні методи.

9. Методи контролю

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС
2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)
3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:
 - рівень знань, продемонстрований на практичних, лабораторних та семінарських заняттях;
 - активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
 - результати виконання та захисту лабораторних робіт;
 - експрес-контроль під час аудиторних занять;
 - самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;
 - виконання аналітично-розрахункових завдань;
 - написання рефератів, звітів;
 - результати тестування;
 - письмові завдання при проведенні контрольних робіт.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота							СР С	Разом за модулі та СРС	Атес - тація	Підсум - ковий іспит	Сума
Модуль 1 0-20 балів			Модуль 2 0– 20 балів								
Змістовий модуль 1			Змістовий Модуль2				15	55 (40+15)	15	30	100
T1	T2	T3	T	T	T	T					
7	7	6	4	5	6	7					
			5	5	5	5					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Рекомендована література

Базова

1. Бондаренко В.Д., Стойко СМ., Туныця Ю.Ю. и др. Охрана природы и природных ресурсов. - Львів: Вища школа, вид-во при Львівськ. ун-ті, 1985. - 192 с.
2. Стойко С, Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. - Львів: Світ, 2014.-248 с.
3. Зелена книга України / Під заг. ред. Я.П. Дідуха - К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
4. Стойко СМ., Мілкіна Л.І., Ященко П.Т. та ін. Раритетні фітоценози Західних регіонів України (Регіональна "Зелена книга"). -Львів, 1997. - 190 с
5. Андриенко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Е.И., Каркуциев Г.Н. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины. - К.: Наукова думка, 1991. - 156 с.
6. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я. П. Дідуха – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
7. Перспективная сеть заповедных объектов Украины (под общ. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко). - К., Наукова думка, 1987. - 292 с.
8. Розбудова екомережі України (наук. ред. Ю.Р.Шеляг-Сосонко). -К., 1999.-127 с.
9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1999 році. - К.: вид-во Раєвського, 2000. - 184 с.
- 10.Сборник международных конвенций в области охраны окружающей среды. - Львов: Экоправо, 1999. - 303 с.
- 11.Программа действий по охране окружающей среды для Центральной и Восточной Европы. VII.Основные рекомендации. (Environmental Action Programme for Central and Eastern Europe. Russian version) - OECD and World Bank, 1995. - С 82-89.
- 12.Концепція збереження біологічного різноманіття України. - К., 1998.- 16 с.
- 13.Всеєвропейська Стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. The Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy. (Підготовлена Радою Європи у співпраці з Європейським Центром Збереження Природи. Представлена Радою Європи на конференції Міністрів "Довкілля для Європи" у Софії 23-25 жовтня 1995 р.) - К., 1998. - 52 с
- 14.Леоненко В.Б., Попович С.Ю., Клестов М.Л., Осипова М.О., Бардіна І.М.. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення. Довідник. - К., 2015. - 239 с
- 15.Закон України про природно-заповідний фонд України. -Відомості Верховної Ради України, № 34, 25.08.1992. - сі 130-1155.
- 16.Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники"). - Голос України, № 232(982)/ 7.12.1994
- 17.Сытник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. Биосфера. Экология. Охрана природы.- К.: Наукова думка, 1987. - 523 с.
- 18.Кукурудза М. Менеджмент національних парків. - Львів: видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. - 124 с.

19. Заповідники і національні природні парки України. - К.: Вища школа, 1999.-231 с
20. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. - Чернівці: "Зелена Буковина", 2016. Том 1 - 340 с, том 2 - 336 с, том 3 - 477 с
21. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. - К.: Інтерекоцентр, 1997. - 713 с
22. Екологічні проблеми пониззя Дунаю, біорізноманіття та біоресурси озерно-болотного ландшафту дельти (за ред. Харченко Т.А.). -К.: Інтерекоцентр, 1998. - 92 с
23. Рыжиков А.И. Теоретические основы проектирования заповедных систем и их развитие во времени. Серия: охрана дикой природы, № 6. - К.: Киевский эколого-культурный центр, Центр охраны дикой природы СоЭС. 1997. - 107 с.
24. Сохранение биологического разнообразия // Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. - Женева: Центр "За наше будущее", 1993. - с. 26-27.
25. Борисов В.А., Белоусова Л.С., Винокуров А.А. Охраняемые природные территории мира. - М.: Агропромиздат, 1985. - 310 с.
26. Борейко В. Современная идея дикой природы. Серия: Охрана дикой природы. Вып. 19. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. -124 с.
27. Клестов М.Л. Регіональні ландшафтні парки України. Довідник. -К., 1999.-120 с.

Допоміжна

1. Конвенція про біологічне різноманіття: Громадська обізнаність і участь (під ред. Т.В. Гардашук). - К.: Стилос, 1997. - 154 с
2. Збереження біорізноманіття// Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 р. - К.: Мінекобезпеки України, 1998. - С141-142.
3. Борейко В.Е. Введение в природоохранную эстетику. Изд. второе, дополн., серия: охрана дикой природы. Вып. 14. К.: Киевский эколого-культурный центр, Украинская молодежная экологическая лига, 1999.-126 с.
4. Третьяк А.М. Методичні рекомендації "Особливості землеустрою національних при родних парків". - Чернівці: Чернівецький філіал Інституту землеустрою УААН, 1994.- 90 с
5. Чернявський М.В., Кукурудза М.М., Рожко І.М. Методичні вказівки для проведення практики з курсу "Менеджмент природоохоронних територій". - Львів, 1999. - 40с.
6. Чернявський М.В. Природозаповідна справа. Методичні вказівки. - Львів, 1997. - 26 с
7. Жизнеспособность популяций: Природоохранные аспекты - Под ред. М.Сулея. - М., Мир, 1989. - 224 с.
8. Проблемы инвентаризации живой и неживой природы в заповедниках. Проблемы заповедного дела. - М.: Наука, 1988. - 216 с.

9. Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Тасенкевич Л.О. та ін. Природа Карпатського національного парку. - К.: Наукова думка, 1993. - 214с.
10. Природно-заповідний фонд Української РСР. - К.: Наукова думка, 1980.-260 с.
11. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь. -Кишинев: Глав. ред. МСЭ, 1990. - 408 с.
12. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. - М.: Мысль, 1990.-638 с.
13. Лебединський Ю.П., Потравний С.М., Краснянський Б.Ю. Управління природокористуванням. - К.: Урожай, 1987. - 254 с.

12. Інформаційні ресурси

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3055-14>
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-п>
4. <https://studfile.net/preview/5472999/>
5. http://www.zapovidnyk.org/p/blog-page_4893.html
6. <https://www.iucnredlist.org>
7. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032